

СРПСКА КУЛТУРНА БАШТИНА НА КОСМЕТУ И УНЕСКО

ОДБРАНА БУДУ

ПИШЕ Милена МИЛЕТИЋ

„Ископаше ти очи, лепа слико! Вечери једне на каменој плочи, знајући да га тад не види нико, Арбанас ти је ножем избо очи“, приповедао је версом Милан Ракић о јадном стању Срба и њихове баштине на Косову и Метохији крајем 19. и почетком 20. века, на слутећи да ће једног дана та иста баштина и народ опет доживети исту судбину и терор. Данас је тај стих „Симониде“ више него актуелан, нажалост не само на нашим просторима. С том разликом што српској баштини на Космету овога пута не прети само физичко сакаћење и разарање, већ и нечувена, у историји до сада готово незабележена крађа идентитета и баштине и народа коме она припада. Зато, иако у тешкој борби за Космет, где нема лаких „утакмица“

нити окршаја, „битка“ за УНЕСКО последњих година суштински јесте – „битка над биткама“.

И без обзира на гаранције Српској православној цркви, које је недавно дао Петрит Сељими, заменик косовског министра спољних послова, да ће њена баштина бити тако и третирана, без обзира на статус покрајине у УНЕСКО-у, из много разлога јасно је да се тим уверавањима не може веровати. Ако ни због чега другог, онда зато што су Албанци, иако сагласни с Ахтисаријевим планом, до сада својим прописима „изврнули“ наопачке тај документ. И зато што после светске организације за културу и науку следе Савет Европе, остале агенције УН и тако редом... Али и зато што су баш ових дана земље Квинте „одлучиле“ да је експропријација

ПНОСТИ

ски-центра „Брезовица“ „у потпуности у складу са законима Косова“, чиме су још једном доказале да у легализацији такве отимачине ниједан пропис, нити принцип на свету није довољно свет да не би био згажен.

(Не)намерно заборављена тема

Када је 21. октобра Извршни савет УНЕСКО-а одлучивао хоће ли се питање чланства Приштине у тој организацији поставити пред Генералну скупштину, било је јасно и оно што се овде код нас, на први поглед, не види – за многе земље, и силе и оне сасвим мале, то питање је, изгледа, далеко више од (не)пријатељске политике према Србији или Албанцима.

Пријем Косова у УНЕСКО не само да би био окидач за потпуно признање независности покрајине, а самим тим и њено трајно одузимање, већ би такав чин дао ветар у леђа онима који годинама физички уништавају српску баштину, да је коначно присвоје, промене јој име и трајно пониште траг постојања Срба на Космету. То је истинска опасност данас.

Узаврела атмосфера довела је до прекида седнице. Амбасадор Павле Јевремовић је сигуран:

– То с УНЕСКО-ом је тема на коју Албанци заправо и не утичу много, друго се нешто „ваља“ иза тог питања.

Не само да је реч о олакшавању даљег признања Косова и учлањења квазидржаве у Уједињене нације, већ и о креирању нових међународних околности у времену заоштрајених односа између сила и нових делегираних ратова, попут оног у Украјини и Сирији. Како смо у борби за нешто што за нас и наш идентитет лако може постати питање свих питања стигли догде?

Историја борбе за наше културно наслеђе у нашој јужној покрајини стара је најмање колико и „Симонида“ Милана Ракића. Једна фаза те борбе јесте период од 1912. године до 1999, када је албански сецесионизам веома разорно деловао не само на све трагове српског постојања на Космету већ и на највеће споменике културе. Од 1999. године та је борба ушла у нове фазе, обележене различитим нивоима разговора и преговора.

У првим разговорима, које је у име Србије водио Слободан Самарџић, први човек за питања Космета у влади Војислава Коштунице, али и Леон Којен, професор Филозофског факултета, нудило се „више од аутономије, а мање од независности“. Све је заснивано на комбинацији неколико постојећих решења – статуса Јужног Тирола (због кога је Италија ушла у Први светски рат), Оландских острва (100 одсто насељена Швеђанима, постала део Финске након Првог светског рата и добила огромну аутономију) и Хонг Конга, који се с Кином после деценија колонијалне владавине Велике Британије спојио по принципу једна држава два система. Невоља је била, подсетио је Самарџић ових дана, у томе што је преговарачки тим унапред дошао само с једним решењем – системом две Немачке, који је практично подразумевао признање независности. Зато је и план Мартија Ахтисарија (који је у члану 7. и анексу 5. предвидео не само да ће српски споменици, нарочито они који припадају Српској православној цркви, бити потпуно аутономни с искључивим правом одлучивања о свему што се тиче самих споменика само у оквиру СПЦ, већ и да ће бити формиран међународни савет за надзор и спровођење тог споразума, који ће се посебно бавити заштитом споменика) био неприхватљив за нас. Албанци су га прихватили, али су га потом, својим прописима, потпуно поништили.

Тада прекинути разговори настављени су 2011. године техничким преговорима, које је с наше стране водио Борко Стефановић, а с албанске Едита Тахири. Многа су питања

тада „начета“, а када је реч о културној баштини Борко Стефановић за „Одбрану“ каже да иако је наш тим тада много пута кандидовао ту тему, она никада није дошла на дневни ред из једноставног разлога:

– Обе стране су сваког дана канديدовале теме. Ми смо потенцирали културну баштину, нестале и имовину Србије, а Едита Тахири одговорила захтевом за јавним извињењем Србије, ратним репарацијама и дефинисањем граница Косова у оним оквирима које је она, као присталица нових албанских, назови историјских теза, проширила на Топлицу, све до Ниша и неке друге крајеве Србије. То смо одбијали, а посредници предлагали „средње“ теме о којима смо могли разговарати, јер су по сваку цену желели помак, компромис у преговорима.

Стефановић наводи да је тада српска страна предлагала такозвани Латерански модел заштите наше културне баштине, али и за статус српских општина, те да је све одбијено. Реч је о моделу којим су Ватикан и Италија решили међусобне односе.

Технички преговори су временом прерасли у политичке и резултирали Бриселским споразумом. Ни у том документу културна баштина није нашла своје место због одбијања албанске стране да о томе разговара. Све је остављено за неке наредне рунде преговора.

Наиме, 2011. године Србија се суочила с првим жестоком ударом када се говори о чланству Косова у УНЕСКО-у. Француска је, у име многобројних земаља које подржавају независност српске покрајине, поднела захтев за преименовање српских споменика културе на Косову у – косовске. Ваља напоменути и оно што тврде многе бивше дипломате –

иако је Албанија поднела захтев за пријем Косова у агенцију Уједињених нација за заштиту културног блага, заправо је Француска била земља која је водила ту кампању.

Оштру дипломатску битку око тог питања тада је добила Србија, али је било јасно да је реч о предаху. Јер, Албанци су одлучили да се уместо преговарања, у којима морају чинити уступке, обраћају директно међународним организацијама уз помоћ спонзора. Истовремено, био је то први покушај легализације крађе и замене идентитета те баштине – наши споменици јесу уписани на листи светске баштине као споменици на Косову и Метохији, али уз назнаку – Србија. Албанци већ годинама настоје да докажу бројне бесмислене тезе, попут оне да су градитељи споменика били њихови преци, а не Срби, а Немањићи припадници албанског племена Нимани. Попустљивост посредника у преговорима омогућила им је да наставе у истом правцу. При томе данас се и спонзори независности Косова и Албанци позивају на један члан споразума – о неспречавању уласка Косова у међународне организације. Наша страна тај члан тумачи као неспречавање уласка у Европску унију, а супротна другачије...

Данас смо пред отвореном могућношћу да покрајина постане чланица светске организације и тиме наша баштина буде додатно угрожена. Ако је веровати многим бившим дипломатама са којима смо разговарали, а који су хтели да остану анонимни, за све ове године било је и пропусти са наше стране.

– Бројне мале, свакодневне прилике за лобирање пропуштене су неактивношћу наше политичке елите, па је зато овде реч о запостављеном питању – каже за „Одбрану“ један дипломата.

Поједине дипломате тврде да за све године службовања у иностранству готово да нису добили ниједну инструкцију о томе, те се све сводило на њихову процену и аутономно деловање. Исто тако, питање баштине појављивало се и много раније. Амбасадор Павле Јевремовић каже да је 2004. године Европска комисија дала предлог да Европска унија финансира обнову свих сакралних објеката разрушених у ратовима деведесетих, али српска страна није дала сагласност за наше споменике.

– Прве године после промена у Србији биле су веома повољне за нас, јер су сви били спремни да нас барем саслушају, чак и у вези с Косметом – подсећа Јевремовић.

Да о таквим тврдњама треба озбиљно и на конструктиван начин размислити за будућа времена и нека друга спорна питања, види се и по дебати вођеној у једној телевизијској емисији на нашем националном сервису, када смо од новинара с Космета, који су направили упечатљиве документарце о српском културном наслеђу, сазнали да Петрит Сељими, заменик косовског министра спољних послова, дуже од две године лобира за улазак у УНЕСКО. Уосталом, недавно је и Марко Ђурић, шеф Канцеларије за Косово и Метохију, најавио формирање тима за интернет и медијску борбу, који ће са бавити тим проблемом, ширећи у свету нашу страну приче. Грађани имају пуно право да се питају зашто такав тим није формиран и раније. Истину за вољу, још почетком године наш први дипломата Ивица Дачић најавио је тешку „битку“ за УНЕСКО.

Култура као снажно политичко средство

С тим у вези стоји и питање шта смо до сада учинили да свету аргументовано кажемо о чијим је споменицима реч и зашто је улазак Косова у УНЕСКО опасна манипулација.

Култура је одувек била снажно политичко средство. То је, на пример, одлично знала америчка дипломатија, чак и њене тајне службе, која је у другој половини 20. века финансирала изложбе великих америчких сликара, попут Џексона Полока. Занимљиво је како је текла наша „борба“ за Косово.

Бојан Поповић, директор Галерије фресака, за „Одбрану“ каже да је од 1999. године на овамо било неколико великих изложби косовског блага у свету, које су заиста биле успешне.

– Најуспешнија је била изложба „Србија земља фресака“ – наводи Поповић. Тако су наше благо од 1999. године на овамо видели Грчка, Италија (изложба у Фиренци била је изузетно успешна и чак донела одређене поене у УНЕСКО-у), Вупертал, Стразбур, Париз, Брисел... Ипак, кад се све сабере, јасно је да је реч о малом броју поставки с обзиром на значај питања. Поповић истиче да је новац дефинитивно увек представљао проблем, те да се мало улагало у такав наступ.

На срећу, држава и њене установе културе препознале су значај таквог наступа и још пре много година формирале радну групу која се бави посебно споменичким наслеђем на Космету и УНЕСКО-ом. У њој су представници наших најважнијих културних установа, од Галерије фресака, Народног музеја, Завода за заштиту споменика Србије...

Можда због тога што је тешко мењати формиране ставове, медијске стереотипе или зато што смо прекасно почели, наш учинак у том погледу није одговарајући. А опасност

која се тек сада отворено надвија над нашим наслеђем је велика. И док је већина препознаје само у физичком разарању споменика, она има и нови и виши ниво – крађу наслеђа и идентитета, до сада невиђену у историји. Јер у покрајини се већ говори и о стварању косовске православне цркве. Посебно што све време, кад је о споменицима реч, најпре помислимо на четири велика манастира која су већ под заштитом светске агенције за културу – Дечанима, Пећкој патријаршији, Богородици Љевишкој и Грачаници. Остају Звечан и његова тврђава, Ново брдо, Велика Хоча (наша Света гора као споменичка целина која је већ кандидована за листу УНЕСКО-а), више стотина осталих сакралних споменика, археолошко благо из различитих слојева прошлости, које је Србија ископавала и чува у Народном музеју, неископани средњевековни световни споменици...

Винчанска богиња или Косовска мајка

Кад је пре десетак година Небојша Човић, тада шеф Координационог тела, у доброј намери да „припреми терен“ за преговоре између Београда и Приштине, предао Приштини винчанску женску фигурицу названу „Винчанска богиња“, која је својевремено пронађена на Косову, тај чин се врло брзо показао као грешка. Наиме, данас поменути фигурицу Албанци представљају као некакву мајку Косова и повезују је са својим националним идентитетом. Слично се дешава и с нашим споменицима које у туристичким бедкерима на Косову зову албанским, уз тврдње да су их градили Албанци. Ни помена о томе да су то задужбине српских владара, у време када Албанаца на тој територији није ни било. Уз то, својевремено је Ана ди Лелио, новинарка запослена у једној од страних мисија у покрајини, објавила у Великој Британији књигу о епским песмама о Косовском боју и албанској улози у тим песмама, отворено лобирајући за тезу да су се на Газиместану, уместо Срба, борили Албанци.

Свеједно, недавно је Петрит Сељими, оптужујући Србију да води скандалозну кампању против уласка Косова у УНЕСКО, предао списак гаранција представницима СПЦ на Косову да се ништа с нашом баштином која је под заштитом те агенције неће десити без њихове сагласности. Таквим гаранцијама, међутим, СПЦ не верује. И зашто би, када су баш у време највеће „битке“ око гласања у Извршном савету УНЕСКО-а на зидинама појединих наших манастира осванули натписи – „ОВК“, „Исламска држава“... Сем тога, шта се дешава с оним споменицима који нису под заштитом агенције УН, а део су српског споменичког наслеђа? Какве су гаранције за њих, када је познато колико је гробаља у покрајини у протеклој деценији уништено с једном поруком – Срба ту не сме бити, чак ни у прошлости?! О 17. марту 2004. да и не говоримо.

Било би занимљиво чути аргументе држава које промовишу улазак Косова у УНЕСКО, а затварају очи пред несумњивим покушајем крађе нашег идентитета и блага, како би поступиле у сличној ситуацији. Рецимо, да ли би једног дана Французи дозволили да се катедра Сент Дени, око које се налази квартал насељен махом имигрантима из бивших колонија, прогласи културним наслеђем тих људи, само зато што ту живе деценијама? Да ли би, такође, Аустрија, вратила

Албанији шлем и мач Ђерђа Кастриотија Скендербега, који се налази у Музеју лепих уметности у Бечу?

Дан после...

Шта, међутим, можемо очекивати на заседању Генералне скупштине УНЕСКО-а и како се даље „борити“ за наше културно благо?

Иако је Извршни савет те организације одлучио да се захтев стави на гласање, наши политичари сматрају да има разлога за благи оптимизам када је реч о Генералној скупштини, заснован на успесима садашње дипломатске акције, коју воду наш амбасадор при УНЕСКО-у Дарко Танасковић. Србија је успела да поколеба многе коспонзоре албанског предлога, чак и да земље које су признале независност убеди у то да је реч о лошој идеји (Јапан, на пример). Да ли је то довољно?

Нико се, наравно, не усуђује да предвиђа исход гласања. Председник Србије Томислав Николић је у разговору с групом немачких новинара јасно поручио да Србија сматра да би било добро да се све одложи до 2017. године, када је следећи круг гласања у светској организацији. До тада Србија има шансе да уђе у још нека тела УНЕСКО-а, али и да на бриселским разговорима предложи ту тему.

Чак и ако се догоди да „изгубимо“ на Генералној скупштини, јасно је да не можемо олако препустити нашу баштину онима који су се према њој и до сада понашали на исти начин на који се Исламска држава понаша према археолошком благу Блиског истока.

Данас се спекулише и о реактивању Ахтисаријевог плана у том домену. У дипломатским разговорима о уласку Косова у УНЕСКО постоји и теза да, уколико до тога дође, треба инсистирати и на повратку наших полицајаца и војни-

ка у јужну покрајину у броју на који имамо право по Резолуцији 1244, како би штитили споменике културе. Говори се и о Јорданском моделу за чланство Косова на конто враћања члана 7. и анекса 5. Ахтисаријевог плана, који се бави том облашћу, као и идеји о екстериторијалности...

Амбасадор Павле Јевремовић каже да је екстериторијалност мало вероватна, али да није немогуће радити на том решењу, веома поступно. Он, међутим, помиње и једно решење које би било могуће, попут договора Индије и Пакистана око храмова Сика на територији која је после поделе припала Пакистану, а по коме у оним данима у години када падају верски празници граница између две земље постаје отворена, те Сики неометано посећују своје храмове и врше верске обреде.

– Полиција нема право да улази у те храмове самоиницијативно, морају прво да се договоре са свештенством. Иако је реч и џентлменском споразуму постигнутом док су две земље још биле доминиони Велике Британије, обе државе изузетно поштују тај договор – објашњава Јевремовић.

Бојан Поповић каже да се борба несумњиво мора наставити и да се у њу мора уложити много, јер опасност није мала – уколико до пријема дође, ризикујемо да будемо присиљени да пребогату дечанску ризницу, на пример, морамо предати онима који су је деценијама уништавали.

Шта год да се деси, било би мудро да Србија осмисли одговарајућу стратегију и не одустане од захтева. Јер народ коме отму парче територије има шансу да настави живот и опстане, али народ коме украду историју и идентитет осуђен је на нестанак. У случају Косова и УНЕСКО-а одавно више није реч само о физичком уништењу наших споменика, већ управо о новом нивоу опасности – крађи историје и идентитета, а самим тим и права на постојање на том простору. ■